

Конотоп. Друга половина 17-го століття.

Перед початком визвольної війни Б.Хмельницького збільшилися нападки шляхти на українські православні церкви і монастирі, які були найбільшими землевласниками на той час. В 1635 році польський король передав єзуїтам православний Спасо-Преображенський монастир у Новгороді-Сіверському разом із землями; Такі дії польського уряду викликали: невдоволення простих селян і церкви. Обурення і протест весь час зростали. Переселення цілих монастирів з селянами ближче до кордонів Росії примушували поляків іти на деякі поступки, вони навіть збільшили землеволодіння деяким керівникам реєстрового козацтва, послаблювали репресивні дії проти православ'я. Так, Польський уряд, який здавна забороняв вибирати Малоросійських гетьманів, дозволив мати у реєстровому війську Наказних гетьманів, яких призначали з козацької старшини. В 1646 році в Чигирині Наказним гетьманом було призначено осавула генерального і полковника Чигиринського Івана Барабаша і при ньому генеральним писарем - Зіновія Богдана Хмельницькою. В 1647 році І.Барабаш при підтримці Б.Хмельницького написали листа до польського короля Владислава IV, де повідомляли його про численні факти свавілля польської шляхти. Трохи пізніше король відповів їм листом, де пообіцяв деякі послаблення та захист від своїх підданих. Відомо, що обіцянки залишились невиконаними.

З історії України відомо про зухвалі дії шляхтича Чаплинського, який захватив садибу Б.Хмельницького у Суботові і жорстоко розправився з його сім'єю. Б.Хмельницький звернувся до польського-уряду за справедливим судом. Підтримки і справедливості з боку польської шляхти він не дочекався. Ці події спонукали його до думки про повстання. Соціально-політична ситуація та грабіжницька поведінка шляхти довела народ до крайнощів, повстання визрівало з дня на день. Для його організації бракувало відважного і талановитого керівника. Ним і став Богдан Хмельницький. Так, на початку 1648 року вибухнуло нове незрівнянне за розмахом і організацією антипольське повстання українських козаків і селян.

Визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького розпочалася навесні 1648 року. До перших бойових дій Богданом Хмельницьким велась ретельна підготовка. В Запорізькій Січі, куди прибув видатний керівник повстання, було детально вивчено політичну ситуацію, яка склалась на той час, була проведена дипломатична робота, до участі у війні були частково залучені кримські татари. Б. Хмельницький був талановитим знавцем військової справи, він добре знав тактику поляків, яку ті запроваджували при придушенні попередніх селянських повстань. Поєдинок, як правило, починала польська артилерія і вже після артпідготовки в дію вступала важка кіннота. Вона звичайно громила козацьку піхоту. До 1648 року козаки, як правило, ніколи не атакували шляхетське військо, а тільки оборонялися. Залучивши до участі татарську кінноту, Б. Хмельницький завдавав поразки краще підготовленим шляхетським військам. Спочатку в бій ішла кіннота козаків і татар, яка швидкими маневрами збивала з пантелику вишколених поляків, потім справу закінчувала піхота. Перемога під Жовтими Водами і Корсунем показала серйозність намірів повстанців. Коронний гетьман М. Потоцький вислав до Б. Хмельницького посланців з пропозицією зупинити повстання і обіцяв „помилування й прощення усіх вчинків”. У відповідь коронному гетьману було запропоновано разом з своїм військом залишити Україну. Повстання набирало сили, хвиля селянських виступів охопила майже всю Україну. На Чернігівщині повстанським рухом керував Мартин Небаба. Поляки відчували серйозність намірів повстанців і почали відступати. В червні 1648 року Конотоп був звільнений від польської шляхти, з цього ж часу наше місто і починає відігравати значну роль в дипломатичних відносинах Б. Хмельницького з російським царським урядом. 8 червня 1648 року через місто Путивль пройшов лист Б. Хмельницького, в якому він писав: «зичили бихмо самодержця господаря такого в своїй землі, яко ваша царская велможність православний християнський цар». Б. Хмельницький пропонував російському цареві об'єднатись в війні з поляками і перейти під покровительство православного самодержця Русі. На той час Росія знаходилась в стані перемир'я з поляками після підписання Полянівського договору 1634 року і ще не мала достатньо сил виступити в війні, але на пропозицію Б. Хмельницького відгукнулася. Весною 1649 року до України було відправлене офіційне російське посольство. В другому томі «Воссоединение Украины с Россией, документа и материалы» читаємо, як зустрічали конотопчани перших послів, які рухались через наше місто до Б. Хмельницького. За 5 верст від Конотопа послів зустрів конотопський сотник Іван Рибальченко у супроводі 100 козаків. Вклонившись російському представникові Г. Унковському, він сказав: «Вельми раді за милість

государя великого руського? що шле нашому гетьману посольство, що ти великий посол пане Унковський на власні очі узриш злигодні і страждання, і пересвідчишся сам, як жадаємо ми бути під високою царською рукою». В місто посольський кортеж в'їхав урочисто. Святково одягнені конотопчани щиро вітали гостей. З гармат, що стояли на валах у фортеці, пролунав салют. Від імені царя Г. Унковський подарував сотнику Івану Рибальченку, отаману Семену Пивоварову по парі соболів. На другий день посольство виїхало з Конотопа. Переговори з Б. Хмельницьким відбувались у Чигирині. Через 8 днів послі проїхали через наше місто вже в зворотньому напрямі. Якщо продовжувати далі оперувати історичними фактами, то можна тільки проникнутись гордістю за наше місто, яке набувало неабиякого значення в дипломатичних стосунках з Росією. 4 липня 1648 року проїздом в Конотопі побував патріарх Паїсій, де йому був влаштований пишний прийом і винесена щира подяка за його переговори з царем про возз'єднання України з Росією. Трохи пізніше того ж 1649 року путивльський воєвода посилав своїх посланців до Б. Хмельницького, які проїжджаючи наше місто завжди знаходили дружню підтримку.

Російський уряд ще не надавав військової допомоги, але дозволяв переселенцям з України переходити кордон і заселяти вільні землі в Слобожанщині. На звільненій Чернігівщині військова адміністрація Б. Хмельницького утворила Чернігівський полк, до якого увійшла Конотопська сотня, яка виконувала важливі дипломатичні доручення. Визвольна війна, яка охопила всю Україну, примусила поляків мобілізувати всі свої сили і виступити для усмирення повстанців. Польський король Ян-Казимир почав шукати шляхи до установлення дипломатичних стосунків а татарами, які воювали на боці Б. Хмельницького - і домогся свого. Літом, в середині 1649 року, в вирішальному бою під Зборовим, на Волині, татари домовились з Яном-Казимиром про вигідний для себе мир, чим зрадили українських козаків на чолі з Б. Хмельницьким. Татарському хану Іслам-Гірею було не вигідним те, що Україна почала набиратись сил і впевненості і могла вже постояти за себе. Так, майже вигравши битву під Зборовим, Б. Хмельницький підписав з польським королем не дуже вигідне для України перемир'я. Число реєстрових козаків збільшилось до 40 тисяч. Козаки мали жити у трьох воєводствах: Брацлавським, Київським і Чернігівським від Сули і Дністра на заході і по Московський кордон. На іншу територію поверталась польська адміністрація, на свої маєтки почали перебиратись польські шляхтичі. Щодо нашої території, де знаходився Конотоп, то вона знову поверталась разом з частиною Сіверщини під владу поляків. Жителі українських територій, які не хотіли визнавати польську шляхту, почали знову переселятись на російську територію. 16 жовтня 1649 року путивльський воєвода Прозоровський повідомляв Посольський приказ в Москві, що жителі Конотопського повіту, рятуючись від утисків польських панів, перебрались на землі російської держави в Недригайлівський повіт і заснували місто Кулешівку. Такі переселення траплялись і в ряді інших місць на російському кордоні. На території, яка відійшла до України відповідно до Зборівського договору, розпочалось утворення державних козацьких органів. Фактично утворилась і формувалась як держава -. Гетьманщина. Не довго тримався мир, поляки розпочали новий наступ на українські землі, що і визвало нову хвилю антипольських виступів. З татарами також були одні непорозуміння, вони почали підбивати українських козаків на виступ проти Московської держави, чим визивали недовіру з її сторони.

Працюючи над нарисом історії Конотопщини, ми постійно звертаємося до спадщини видатного історика Олександра Матвійовича Лазаревського, він один з найкращих знавців Гетьманщини, все своє свідоме життя збирав, опрацьовував, вивчав та публікував історичні джерела, широко використовував їх у своїх дослідженнях. Велику кількість своїх досліджень історик присвятив внутрішній історії Лівобережної України другої половини ХХІІ- ХХІІІ ст.

Народився Олександр Матвійович Лазаревський 8(20) червня 1831 року в селі Гирявці Конотопського повіту Чернігівської губернії (нині село Шевченкове Конотопського району Сумської обл.) в сім'ї службовця.

Пращури Олександра з давніх давен були козаками, займались господарством, а ще торгували. Сім'я, де народився батько Олександра Матвійовича, була не багата, але дружна і освічена. Матвій освіту здобув вдома, самотужки, і пізніше працював у Конотопському підкоморському суді, а з 1804 його перевели на роботу у повітовий суд на канцелярську роботу. Мати Олександра, була з роду Лашинських, весь час (79 років) прожила в Гирявці, виховуючи дітей та доглядаючи господарство. Дитинство Олександра в селі проходило самотньо. Старші брати виїхали на навчання до різних міст, а молодший був ще малим для спілкування, і Олександр доводилось самотійно вирішувати питання вільного часу і навчатися безпосередньо в родині. Давайте оглядово ознайомимось з основними біографічними віхами Олександра Матвійовича Лазаревського.

1842 р.- перший виїзд до Харкова, де навчався один з старших братів - Федір. Малося на увазі, що

Олександр трохи підучиться за допомогою брата. 1844 р. - повернення до дому і вступ до першого класу Конотопського повітового училища. 1846 р. - Олександр виїздить до С.- Петербурга разом з братом Василем, його записують кандидатом у кадети Дворянського вояку, де він готується скласти екзамени. 1847 р. - переїзд з братом Василем до Оренбурга, де працювали старші брати Михайло і Федір. 1850 р. - вступ Олександра до 3-го класу 2-ї Петербурзької гімназії. Навчаючись у гімназії, він починає цікавитись історією України, і просить матір надсилати йому до Петербурга, прислів'я, пісні, оповіді про український народ. 1853 р. - Публікація у «Черниговских губернских ведомостях» своїх перших історичних досліджень «Василь Золотаренко, полковник ніжинський» і „Про шведских пленников 1709 года”. З цього часу О. Лазаревський постійно друкує свої праці з історії та етнографії України в різних виданнях. 1854 р. - закінчення навчання в гімназії і перехід на навчання до Петербурзького університету. Навчаючись в університеті, Олександр Матвійович продовжує багато працювати над собою, ще більше захоплюється історією. 1858 р. - перше знайомство з Т.Г. Шевченком. В той час Олександр поїхав разом з братом Михайлом, який підтримував тісні контакти з Кобзарем. В цьому ж році майбутній історик закінчує навчання в університеті. 1860 р. - Сенатським указом від 18 травня 1860 року¹ Олександра Лазаревського затверджують колезьким секретарем по відомству Міністерства народної освіти, трохи пізніше його переводять чиновником Петербурзької археографічної комісії 11 квітня 1861 року - переїздить на роботу до м. Чернігова, на посаду мирового посередника у Чернігівській губернії. Працюючи у Чернігові, Олександр Матвійович добивається приміщення для Архіву Чернігівського губернського статистичного комітету. В 1865 році ним була запропонована програма, яка передбачала вивчення Чернігівської губернії в історичному, етнографічному, топографічному, кліматичному, ботанічному, зоологічному, сільськогосподарському та фабрично-заводському відношеннях. Для збирання матеріалів передбачалося скласти програми, створити бібліотеку і музей. Діапазон інтересів Олександра Матвійовича був настільки широким, що для втілення його задумів виникла потреба в залученні широкої аудиторії спеціалістів, яких на той час не вистачало. Працюючи в Архівах, Лазаревський: звернув увагу на Генеральний (Румянцевський) опис Лівобережної України 1765-1769 р. і, опрацьовуючи його, склав 142 томи „Обозрения Румянцевской летописи” 1868 р. - він призначений членом Полтавського окружного суду, а в 1869 - переходить на посаду голови Кременчуцького суду. В 180 році С. Лазаревський придбав вільну землю у Підлипному і почав споруджувати будинок й розводити сад. З 1872 року працював у м. Конотопі мировим посередником. Досліджуючи життя і історичну спадщину нашого славетного земляка, І.Бутич писав у матеріалах до біографії О.М. Лазаревського виданих в м. Києві в 1994 р.: «...офіційною службою діяльність Лазаревського не обмежувалася. З запровадженням земських установ, він став членом Конотопського повітового земства, обирався почесним мировим посередником. Крім обов'язкової участі у зборах (які пропускав лише у виняткових випадках), виконував спеціальні доручення земських зборів, зокрема, ревізував діловодство управи, а в 1890 р. склав «Памятную книжку Конотопского земства». В 1880 р. Олександр Матвійович переїздить до Києва і більше часу віддає науковій справі. Його метою було зведення, зібраних протягом багатьох років документальних матеріалів в «Описание Старой Малороссии». Планувалося видання 10 томів цієї праці - кожному полку окремий том. 1888 р. - надруковано перший том, присвячений Стародубському полку, в 1893 р. - «Ніжинському полку», 1901 р. - Прилуцькому полку. Четвертий том (Полтавський полк) історик не встиг закінчити - перешкодила смерть. Останні роки життя О.М.Лазаревський активно співробітничав з часописом, працюючи весь час над вивченням історичного минулого України. О.М.Лазаревський опублікував велику кількість ґрунтовно опрацьованих матеріалів. Тільки в 1899 р. ним було надруковано 15 статей, досліджень, нарисів в різноманітних виданнях того часу.

За весь час свого напруженого життя Олександр Матвійович підтримував тісні стосунки з братами: Василем, Михайлом, Федором, Яковом, Іваном та сестрою Глафірою. їх сімейні стосунки можуть служити прикладом родинної любові та взаємо підтримку.

Після підписання Зборівського миру (1649р.) політична ситуація в Україні поступово загострювалась. Статті договору не влаштовували селянство і простих козаків, по-перше, тому, що на свої маєтки почали повертатись поляки і реставрувати старі порядки господарювання на землі, і по-друге, учасники бойових походів під проводом Богдана Хмельницького надіялись на те, що вони всі будуть занесені до реєстру і отримають вольності, а цього не сталося. Польський король Ян-Казимир після прийняття реєстру Війська Запорізького нагадав Богдану Хмельницькому про те, що козаки мають повернути Речі Посполитій артилерію, захоплену повстанцями. На початку 1651 року вкрай загострилася обстановка на Поділлі, викликана нахабністю поляків, які напали на козацький гарнізон і вщент розгромили його, під час бою загинув прославлений полковник Данила Нечай. Богдан Хмельницький робив великі дипломатичні зусилля для того, щоб заручитись підтримкою кримських татар і Росії, тому що

загроза з боку поляків весь час зростала.

В 1651 році розпочались бойові дії. Під Берестечком козаки вступили в запеклий бій з ворогом, але Два цей раз Богдана Хмельницького зрадив кримський хан. Поразка козацького війська була неминучою. 7 липня 1651 року гетьман збирає нараду в Білій Церкві і шле універсали у всі куточки України з закликом приєднання до повстанців. Народ, поневолений роками, підтримав гетьмана, і вже в травні 1652 року великі козацькі сили зустрілись з поляками на полі битви під Батогом. Польські війська були розгромлені, козаки помстилися за поразку під Берестечком. Перемога підняла моральний дух Війська Запорізького. В січні 1653 року в Чигирині, куди зібралися полковники і сотники повсталих, було вирішено з поляками не підтримувати ніяких відносин, а просити російського царя, щоб взяв під свою опіку. Росія почала вести себе послідовно, направляючи своїх послів для з'ясування обставин польсько-козацьких відносин, надавала практичну допомогу провіантом і зброєю. Офіційно заявити про підписання документів про возз'єднання з Україною вона ще не наважувалася.

Що ж відбувалося безпосередньо на нашій території за ці три роки після підписання Зборівської угоди? В Путивлі був призначений новий воєвода Андрій Хилков, якому було доручено підтримувати зв'язки з повстанцями і надавати посильну допомогу/ 21 березня 1651 року воєвода повідомив в Москву, що близько 3 тисяч козаків Чернігівського полку прибули до Путивля і просять у царя дозволу на переселення на вічне проживання до Росії. Полк мав 9 сотень, в числі яких була і Конотопська. Уряд дозволив переселитись і відвів місце для поселення на правому березі Дону, на річках Тиха Сосна і Острогощ. Переселенці створювали цілі села, розпочинали вести господарство, зберігаючи назви своїх попередніх місць мешкання. У разі потреби вони виконували і воєнні повинності. В своєму дослідженні „Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII в.в.” історик А. Слюсаревський писав, що під час проведення опитування жителів російського міста Миропілля у 1671р. переселенцями з м. Конотопа себе назвали 65 чоловік. Наявність поряд російського кордону давала змогу жителям конотопщини швидко перебиратись на російську територію, тікаючи з під влади поляків. Російський уряд надавав допомогу грошми, посівним матеріалом, а головне зберігав за переселенцями право на козацьку військову організацію.

Люди, що залишались на місцях, підбадьорені перемогами Богдана Хмельницького, знову почали виганяти польську адміністрацію зі своїх земель. Почались жорстокі розправи з поневолювачами. В «Літописі Самовидця» Ф. Гумілевський знайшов цікавий факт, який він приводить в своєму «Історико-статистическом описании Черниговской епархии»: «Осенью 1652 года совершилось немалое чудо в местечке Конотопе, по уходе жолнеров в самом начале войны (1648г) остался тут Сосновский староста с женою и пятью детьми, живя в замке. Когда Калиновский был разбит под Батогом в Заднепрее, тогда же много было перебито старост. Своевольные убили в Конотопском замке и этого старосту с женою и четырьмя детьми и тут же, в замке, бросили их всех в колодезь. Это было в Троицын день. Колодезь тот был глубокий, до десяти сажень. Тела убитых оставались в колодезе до Воздвиженья Креста Господня. А в этот день неизвестно откуда взялась вода, наполнила колодезь и все тела подняла наверх, совсем невредимыми. Когда взяли же тела: вода опять ушла в свое место, в виду многих людей. Жители Конотопа схоронили их не вдали от колодезя». Історик робить висновок, що козаки мабуть відомстилися уряднику Сосновському за те, що грабував переселенців-монахів Ладинського монастиря. В цитаті ще є одне цікаве місце: жолнери пішли з Конотопу в 1648 році, тобто військова залога поляків, яка тут перебувала вже не поверталась на постійне перебування, і конотопчани, серед яких була утворена сотня, самостійно управляли містечком.

В червні 1652 року конотопський сотник Тимко звертався з проханням до путивльських воєвод дозволити йому половити: зрадників, які переховувались на північному березі р.Сейм, на території Росії. Під зрадникам» мабуть козаки мали на увазі поляків. Ще один цікавий факт приводить Самійло Величко в своєму «Літописі» про те, як, рятуючись після битви під Батогом поляки почали утікати до своїх кордонів, а: «пан Домарецький з іншими панами, сподіваючись урятуватись від тодішньої біди, не побіг у Польщу, а лише з Прилук до Конотопа.

Біля села Підлипного його наздогнав із козаками колишній прилуцький полковник Воренко і за наказом прилуцького полковника Сомка порубав панам голови». У червні 1653 року Російський уряд дав згоду на підписання договору з Україною про возз'єднання. І знову через наше містечко проходило російське посольство, очолювали його А. Матвеев і І.Фомін, воно направлялось з Москви до Чигирини. А головне, цього ж року в с.Карабутове прибуло нове московське посольство на чолі з Р. Стрешневим і М. Бердихінім, які їхали до України з метою вивчення воєнно-політичного становища.

Питання возз'єднання України з Російською державою остаточно визріло на початку осені 1653 року. Земський собор, який було скликано в жовтні 1653 року постановив, щоб цар прийняв у підданство

гетьмана Богдана Хмельницького з усієї його Війською Запорізькою. Після закінчення роботи Собору до України було відправлено посольство на чолі з боярином В.Бутурліним. 1 листопада цього ж року посольство прибуло до Путивля. В цей час Богдан Хмельницький вів бойові дії на Поділлі і не мав змоги зустрітись з посольством. Російській дипломатичній місії довелося чекати майже два місяці. В. Бутурлін в своєму листі доповів царю, що 22 грудня він від'їздить до с.Карабутове (нині Конотопський район) і розпочне рух далі до зустрічі з гетьманом Богданом Хмельницьким. В цей час з Карабутового і Ромен до Путивля приїхали представники України - сотенні урядники і заявили, що український народ з великою радістю вітає рішення російського уряду про возз'єднання двох слов'янських держав і бере їх під свій захист. Урядники доповіли також, що в Карабутовому і Ромнах заготовлений провіант для російської делегації. 2 грудня 1653 року російських послів урочисто вітали в Карабутовому. Ось що можна прочитати в документах в згадуваному трьохтомному виданні «Воссоединение Украины с Россией. Документи и материалы»: «За десять верст від Карабутового посольство зустрів Тимофій, син полковника Івана Федоренка в супроводі 100 козаків на конях з прапорами в руках. Не доїжджаючи до посольства, козаки позлазили з коней і пішки підійшли до Бутурліна, сказавши йому, що вони зустрічають посольство по розпорядженню Б. Хмельницького. Після коротких привітань всі вони поїхали в Карабутове. На другий день в церкві відбулась урочиста церемонія... 23 грудня 1653 року посольство на чолі з Бутурліним виїхало з Карабутового до Переяслава». 8 січня 1654 року за велінням Богдана Хмельницького до Переяслава зібралась козацька старшина з усіх полків. Зранку цього ж дня Б. Хмельницький провів нараду про прийняття України до складу Росії. В своїй книзі «Іменем Війська Запорізького» В. Сергійчук так написав про ці події: «Вийшовши на середину кола, Богдан Хмельницький став під бунчуком і виголосив промову, в якій вказав про ті наслідки, що могли б чекати Україну, якби вона підпала під владу Туреччини, Криму чи Польщі. Після цього він зазначив, що єдино правильним рішенням буде з'єднання України з Росією, про що, її царя, Олексія Михайловича «Мы уже шесть лет беспрестанном молений нашим себе просимо. Присутні на площі переяславці і представники з інших міст України схвально зустріли цю пропозицію. В підручниках з історії ці події викладені по-різному. В одних засвідчується факт підписання договору, інші автори вважають, що ніяких статей договору Б. Хмельницький з представниками Росії не підписував. Звернемося знову до науково-популярної книги вже згаданого автора В. Сергійчука, ось його думка: «Але при цьому мусимо зазначити: ніякого договору в Переяславі не підписувалося. Богдан Хмельницький і старшина вважали своїм головним завданням втягнути Московську державу в війну з Польщею, чого добивались дипломатичними заходами, починаючи з 1648 року, і, крім того, зажадати від Росії гарантій, що вона далі воюватиме з Річчю Посполитою, поки українські землі не будуть визволені з-під шляхетського панування...» Ось чому в Переяславі Богдан Хмельницький і старшина перед тим, як присягти Олексію Михайловичу, зажадали від Бутурліна гарантій, що московський цар не віддасть України полякам, не добиватиметься скорочення козацького війська, не порушуватиме кордонів і управлінських структур Гетьманщини, тобто не обмежуватиме її суверенних прав. Коли російський посол відмовився дати такі гарантії, посилаючись на те, що московські самодержці ніколи не складали подібних присяг - для цього досить їхнього високого слова, сталося непередбачене: гетьман залишив представників Москви в церкві, а сам кілька годин відбував нараду із старшиною. Під час цієї наради гетьман ще прислав двох полковників, котрі повторили вимогу щодо гарантії присягою суверенних прав України. Зрештою, зійшлися на компромісному рішенні: московські послі від свого імені присягнуть перед Богом, що Олексій Михайлович додержить тих умов, які висувала козацька старшина від імені української людності. Тоді ж Богдан Хмельницький написав листа Олексію Михайловичу з подякою «Что ваше парское величество пожаловати под крепкую и высочайшую руку свою государскую нас, верных слуг своих, принять изволити». Поклавшись в цьому на „государеву милость”, гетьман у той же час залишив за собою право підтримувати зв'язки із закордоном».

Повертаючись до Москви з Переяслава, російське посольство 3 лютого прибуло до м.Конотопа. За три версти від міста посольство зустріча конотопський сотник у супроводі 100 козаків з прапором, при зустрічі була присутня і підліпенська сотня. Були витримані всі правила церемоніалу прийому гостей. Взимку 1654 року до Конотопа прибула нова делегація, очолювана російськими представниками М» Дмитрієвим і С. Мартиновим. Давайте ще раз зробимо посилку на «Воссоединение Украины с Россией, документи и материалы» (т.3): «Всього приведено до присяги 1151 жителів Конотопа, з них 1 сотник, 1 писар, 1 осавул, 1 хорунжий, 1 шляхтич, 14 козаких атаманів, 615 козаків, 3 земських старости, 1 бурмістр, 513 міщан», приведена цитата дає змогу точніше ознайомитись з військовою адміністрацією конотопської сотні та з представниками цивільного управління містом. На той час жителів в Конотопі було значно більше, в «Описании Черниговской губернии» під авторством А. Русова, зазначено, що на цей час в місті було 532 двори. Тобто в цих будинках проживали сім'ї, а сім'ї на той час були набагато

більшими ніж зараз, простими підрахунками можна вирахувати, ще людей тоді було десь біля 5900 душ. Мабуть присягу складало лише чоловіче населення; до речі, коли проходила сама присяга, до міста запрошувались чоловіки з навколишніх сіл.

Вхід України до складу Російської держави загостри» воєнно-політичну ситуацію з Польщею, яка не забарилась виставити свої сили уже проти Росії. В червні 1654 року Ніжинський і Чернігівський полки разом з російським воєводою князем О. Трубецьким зустрічались під Києвом для прийняття сумісних походів проти польського короля. Богдан Хмельницький в своїх листах до російського царя постійно повідомляв його про пересування польських підрозділів, чим координував сумісні дії в збройній боротьбі проти шляхти.

Вступаючи в союз з Росією, Богдан Хмельницький закріпив Переяславську раду статтями, які в історичній літературі носять назву «березневі». Статті складались з 23 пунктів, де були викладені права Війська Запорізького. Боярська дума затвердила лише 11. Відправляючи послів до Москви, гетьман писав: «Однако помните, ваша милость, и сами, как Василий Васильевнч Бутурлин словом ево царского величества нас утвердил, что ево царское величество не только нам права и привилегии от века даинные подтврдити и, при вольностях наших стародавних, но и паче, а ще особое своя всякого чину людям показовати имеет милость», цитата приведена з книги В. Сергійчука «Іменем війська запорізького». Таким чином, «березневі статті» стали основним документом, який регулював російсько-українські відносини того часу» Але з часом царська адміністрація, яка приводила до присяги українців, Лівобережжя і війська Москви, показали своє ставлення до простого народу, постійно порушуючи дані обіцянки, чим викликали обурення і невдоволення, особливо козаків і старшини. Після смерті Богдана Хмельницького (1657) на гетьманство Генеральною Радою був обраний І. Виговський, без дозволу царя. Царський уряд відреагував тим, що обмежив реєстрове військо до 40 тисяч і вислав своїх воєвод до Чернігова, Переяслава, Ніжина, Корсуня, Білої Церкви, в ці міста направлялись також ратні люди. Всі ці події змусили І. Виговського розпочати контр міри проти Москви і шукати виходу з ситуації, яка почала поступово ускладнюватись. На Україну було відправлено два корпуси російського війська під керівництвом князів Романовського та Шереметьєва. На Запоріжжя був відправлений князь Трубецькой. Конфронтація між І. Виговським і царським урядом наростала Шукаючи виходу з неї, новообраний гетьман у Гадячі підписав договір з Польщею про сушені дії проти Москви і про подальшу долю України в разі перемоги. Це сталося в вересні 1658 року. Політику І. Виговського підтримували не всі. Полтавський полковник Пушкар і кошовий Війська Запорізького Барабаш виступили проти із зброєю в руках. Розпочались братовбивчі бокові дії.

Російський цар неодноразово пропонував гетьману припинити збройний виступ, обіцяючи деякі привілеї. Але події вже зупинити було не можливо. На правобережжі І. Виговський збирав сили, заручившись підтримкою поляків і кримських татар. Полковникам Прилуцькому - Дорошенку і Ніжинському - Гуляницькому було дане розпорядження стати зі своїми полками у містах Срібному і Конотопі, в протигагу російським військам. Весною 1659 року князь Ромадановський відправляє до Срібного значну кількість Московського війська на чолі з Пожарським. Здобувши місто і розгромивши його, Пожарський повернувся під Лохвицю, де була основна ставка російських військ. В свою чергу від Путивля в напрямку Конотопа вирушило численне російське військо, яке очолював інший воєвода, князь Трубецькой, 13 квітня до нього пристав загін українців, очолюваний Безпалим. 16 квітня 1659 року вони були під Конотопом. Гуляницький зі своїм полком зачинився в фортеці і місто було взято в облогу. 16 квітня під Конотоп прибув князь Ромадановський з своїм військом, залишивши Лохвицю. Облога тривала до 29 червня. В своєму літописі С. Величко пише: «Тут князі бавилися дев'ять тижнів, пускаючись у численні воєнні промисли, кидаючись у штурми на місто не без значної своєї втрати, і, нічого корисного собі не вчинивши, дочекались там гетьмана Виговського, який простував а численними козацькими та ординськими військами до Конотопа. «Протистояння російських військ та гетьмана І. Виговського закінчилося поразкою московських каязів-воєвод. І. Виговський, використовуючи географічне розположення місцевості та маючи неабиякий воєнний досвід, зумів перехитрити противника тим, що розірвав основні сили російських військ і наніс поразку головній діючій силі - кінноті. Князь Пожарський потрапив у полон і невдовзі був страчений». Звернемось ще раз до «Літопису» С. Величка: «Хан із Виговським після такого успіху спочив на місті бою з годину і купи» з усім військом рушив до Конотопа, але згадані князі Трубецькой та Ромадановський з товариством, одержавши звістку про нещасливу участь Пожарського, лишили Конотоп і стали коло нього обозом для військового чину, оточившись гарматами. Виговський з ханом прибув сюди невзабарі і сильно бив та натискав, однак нічого не міг учинити, бо його міцно і густо відбивали від обозу з гармат. Отак, обороняючись, всі московські й козацькі, з гетьманом Безпалим, війська рушили від Конотопа й, осипаючи довкола свого обозу часті

шанці і вали, увійшли до Путивля без жодного великого ущербу». Облога з Конотопа була знята, полковник Гуляницький повернувся до Ніжина, а І. Виговський зі своїм військом вирушив у напрямку Гадяча. Поразка московських військ під Конотопом змусила царя прийняти всі міри для довготривалої війни з українським козацтвом. Лє цього не сталося. І. Виговський не зумів скористатися своєю перемогою з багатьох причин. Як уже згадувалось, на Україні йшла братовбивча війна між гетьманськими військами і проросійсько настроєними старшинами. Це питання вимагало негайного вирішення. Кримські татари були також ненадійними бойовими супутниками, у них були свої погляди щодо півдня України, і від поляків великої допомоги І. Виговський теж не дочекався. Всі ці обставини змусили гетьмана залишити Україну і перебратись до Польщі.

В історичній літературі Конотопська битва подається по-різному, щодо першоджерел, то - це літопис Самійла Величка „Історія Русів”. Спеціалісти з питань воєнної історії ще відкриють не одну сторінку цього військового конфлікту, досліджуючи документи, які зберігаються в архівах. Слід нагадати, що Конотопську битву іноді називають Соснівською. О. Лазаревський пише: „Памятником Сосновского сражения остается теперешняя Конотопская Вознесенская церковь, известная в народе более под именем Сорокасвятой. Церковь эта выстроена по начинанию Брюховицкого...” Збудована вона була з дерева і в 1669 році уже існувала поряд з землями А. Лізогуба на Дрижівці, зараз це район між 9-ю школою і площею Конотопських дивізій.

Після поразки під Конотопом російський уряд став на шлях укріплення свого впливу на Україну, особливо на Лівобережжі. Проявлялось це в виборі гетьманів і козацької старшини. Відомо, що після І.Виговського булаву було передано сину Б.Хмельницького - Юрію. Можливо, молодий вік або політична ситуація в Україні, яка була на той час вкрай складна, не сприяли молодому Хмельницькому як лідеру козацтва. На Правобережжі загальною радою гетьманом був обраний Петро Дорошенко (1665 - 1676), який мріяв об'єднати Україну під однією булавою. На лівому березі України гетьмани змінювались частіше: І.Сомко, І.Брюховецький, Д.Многогрішний, І.Самойлович. Вплив Москви поширився ще більше після підписання Андрусівського договору (1667), по якому Лівобережна Україна повністю увійшла до складу Російської держави, Правобережна, крім Києва, - у склад Польщі. Чернігівський полк відіграв важливу роль у ті складні часи. Наявність поряд російських кордонів вимагала від полкової старшини дипломатичного чуття. В 1669 р. були підписані договірні умови між царським урядом і гетьманом Д.Многогрішним, за якими об'єднувались автономні права Лівобережної України і реєстр козаків доводився до 30 000 чоловік, в історичній літературі ці статті носять назву «Глухівські». До речі, Д.Многогрішний був Чернігівським полковником. Втратив булаву він в ніч на 13 березня 1672 року в результаті старшинського перевороту в м. Батурині, за те, що твердо висловлювався проте імперської політики Москви. До виборів наступного гетьмана, царський уряд став ретельно готуватись. Вибори-відбулися 16. червня 1672 р. на території між— Путивлем і Конотопом в Козачій Дуброві (зараз село Козацьке Конотопського району) у присутності боярина Ромадановського. Підписані з 10 пунктів статті договору називались „Конотопськими”, які доповнювали «Глухівські», де ще більше урізалась автономія Лівобережжя. Докладно вивчаючи історію Гетьманщини, Л.Мельник в своїй книзі «Лівобережна Гетьманщина періоду стабілізації» пише : «Так «Конотопські статті» - щоб не допустити у майбутньому від гетьмана «неволі та жорстокості», як це було за Д.Многогрішного, забороняли останньому без ради зі всією старшиною судити генеральну старшину, а також звільняти з «урядів». Гетьману заборонялося «без совету их старшин» писати до іноземних государів і правителів, особливо до гетьмана Дорошенка». Цікаві матеріали щодо цій події знаходяться у другому томі «Літопису» С.Величка. Тут автор докладно подає весь церемоніал підписання договірних статей, з протокольною точністю відтворює прізвища учасників виборів нового гетьмана. «Великий государ, цар і князь Олексій Михайлович, всієї Великої, Малої і Білої Росії, самодержець, указав боярину, воеводі та Білгородському наміснику князеві Григорію Григоровичу Ромадановському, думному дворянинові та мединському наміснику Івану Івановичу Ржевському і д'яку Афанасію Ташликову їхати в його, великого государя Малої Росії Черкаські міста... і велів учиняти в Конотопі раду, а на раді звелів їм обрати гетьмана, кого вони пожелают».

Далі С.Величко пише: «І обозні, і судді, і писар, і полковники, і вся старшина й козаки обрали за своїми правилами й вольностями гетьманом Івана Самойловича. І боярин-воевода та Білогородський намісник князь Григорій Григорович Ромадановський з товаришами веліли прочитати і закріпити попередні «Глухівські статті»- і теперішні, які наново додано за указом великого государя...»

Під «Конотопськими статтями», крім І.Самойловича, підписались майже всі присутні на раді,

архієпископ Лазар Баранович, архімандрит Новгород-Сіверського Спаського монастиря Михайло Лежайський, Ніжинський протопоп Семеон Ддамов, дев'ять полковників, старшини полків і їх сотники. На нараді від Конотопу був присутній сотник Іван Жданенко. Що цікаво, що замість сотників підписи ставив полковий писар. Ось як характеризує постать новообраного гетьмана Самойловича в своїй праці «Історія України» І.Крип'якевич :» - гетьман України (1672 - 1687), син священика, в народі прозваний Поповичем, навчався в Києво-Могилянській Колегії. У 1668-1665!рр. - полковник Чернігівський, 1669-1672рр. - генеральний суддя. За його гетьманування українська церква опинилася під владою Московського патріархату, а між Москвою і Польщею був укладений „Вічний мир”(1686), який остаточно ствердив поділ козацько-гетьманської держави. Самовладство, деспотизм Самойловича створили велику опозицію проти нього, використану московським урядом. У 1687 році на Коломацькій нараді був позбавлений гетьманства і засланий до Сибіру, в Тобольськ, де незабаром помер». За часів гетьманування І.Самойловича і в житті тогочасного Конотопу відбувалися деякі зміни. По-перше, було замінено керівництво сотнею, по-друге, ще щільніше заселялись землі Конотопщини і розвивалось сільське господарство і промисли. По запрошенню І.Самойловича з правого берега Дніпра на поселення в Лівобережній Україні, перебралися полковники Корсунький -Р.Кандиба і старшини - Яків Лизогуб, Тимофій Радич, Юрій Харевнч і інші. Землі для заселення їм були виділені в Ніжинському полку. О.Лазаревський писав: «Кандиба начал заселяться около с.Семяновки, где кунил в 1677 году у Семяиовского обивателя Герасима Скибы «став з млином, лесок около гребли, поле пахотное и сеножатки», заплатив» «а это именье довольно значительную сумму - 800 золотых». Родовід Кандиби цікавий тим, що залишив після себе помітний слід у житті нашого міста. Використовуючи працю О.Лазаревського «Описание старой Малороссии», ми зробимо спробу про слідувати життю і діяльності цього роду, та інших цікавих людей історичного минулого Конотопщини. Федір Кандиба був освіченою людиною, і деякі історики, як вважав І.Крип'якевич, робили припущення, що автором «Летопису» Самовидця - одного з найважливіших історичних джерел XVII століття міг бути саме наш земляк. Сином, Андрієм Кандибою, в 1879 році було передано значну кількість паперів сімейного архіву до Київської Археографічної Комісії. Частина цих паперів в копіях знаходилась в Чернігові в Дворянському зібранні. О.Лазаревський вважав, що працюючи над описом Чернігівської Єпархії, преосвященний Ф.Гумілевський користувався саме цими документами.

Нового гетьмана - Івана Мазепу - обрали 4 серпня 1687 року неподалік р.Коломак (нині Харківська обл.) в оточенні полків князя Голіцина, майже одногласно. Через день новообраний гетьман підписав так звані «Коломацькі статті», які загалом повторювали попередні „Глухівські” і „Конотопські”. Статті також передбачали перебування у Батурині московського стрілецького полку - для контролю дій гетьмана. Ситуацію, яка склалась на Україні, І.Крип'якевич характеризував так: «Старшинська олігархія вже двічі позбулася гетьманів, що походили з її власного середовища, але виявляли намагання створити сильнішу владу і обидва рази незадоволень скористувалися допомогою Москви. Це були ознаки небезпечної кризи української державності. Виникало питання, чи знайдеться людина, що може опанувати ситуацію і поверне авторитет влади...». Така людина знайшлася — нею став гетьман І.Мазепа. Взагалі цій історичній постаті присвячено багато наукових досліджень, образ гетьмана знайшов відображення в багатьох літературно-художніх творах. За часи гетьманування, між 1687 і 1708 роками, на території Лівобережної України не велася жодна внутрішня війна. Таким чином, тут склалися норми соціального укладу, що визначали політичне обличчя Гетьманщини на протязі всього XVIII століття. За цей період склалась в основному і козацька аристократія, яка називала себе «шляхетською». Це спричиняло до того, що заможні старшини скупали землі, і не тільки вільні, а вже заселені селянами, що приводило останніх до залежності, від покупців.

За часи І.Мазепи роздавались так звані «рангові володіння» за службу не тільки старшинам, а й членам їх сімей. Останні також користувались прибутками з отриманих маєтків працею переданих їм людей. Все це обурювало простий-народ.

В 1700 році почалась Північна війна, яка тривала до 1721р. Війна велась за балтійське узбережжя між Швецією і Росією з її союзниками, до яких входила і Польща. В війні приймали участь численні козацькі полки на стороні Росії, якою правив на той час Петро І. Ця війна лягла важким тягарем на плечі українців. Свавілья російської командної верхівка доводило до відчаю простих козаків і старшину. І ось, коли шведи підкорили Польщу, у І.Мазепи виникають наміри зближення зі шведським королем Карлом XII і переходу у його підданство. 4 листопада (24 жовтня за ст. ст.) 1708 року, лишивши біля 3тис. людей для оборони своєї столиці Батурина, гетьман разом зі старшиною і 4-тисячним військом виїхав назустріч Карлу XII. Новина про ці події застала Петра І під Новгород-Сіверським, і він швидко відреагував на неї. Перше, що він зробив, наказав Меншикову зруйнувати Батурин - гетьманську столицю.

До козацької старшини був написаний маніфест, в якому, як лише М.Костомаров в своїй праці «Мазепа»: «Царь извещал все войско козацкое, стоявшее у Десны и по иным местам, а равно и все духовные и мирские чины в Малой России, гетман Мазепа куда-то безвестно пропал и возникает сомнение нет ли тут неприятельской «фракции». Поэтому вменялось в обязанность всем генеральным старшинам и полковникам и прочим немедленно ехать в царский обоз для совета, а если бы оказалось, что гетман изменил, то и для выбора нового гетмана». Далі читаємо у М.Костомарова: «На следующий день явился к царю убежавший из Батурина канцелярист Андрей Кандыба и принес царю несомненное известие: гетман с некоторыми генеральными старшинами и полковниками ушел к шведам, а для защиты в Батурине оставил сердюков и козак»».

2 листопада під натиском російських військ, якими керував Меншиков і завдяки зраді одного з прилуцьких старшин Івана Носа, Батурин був взятий. Люта розправа чекала на оборонців столиці і взагалі російський уряд розпочав репресії проти козаків, яких запідозрили в зраді. Керівників оборони полковника сердюків Чечеля і гарматного осавула Фрідріха Кенігсена було взято в полон і вивезено для розправи в м. Глухів. Ось ще один факт з життя нашого міста того часу, відображений в книзі М.Костомарова: «Отправляясь после своего военного подвига в Глухов, Меншиков, уничтоживши прежде несколько тя-желых пушек, вез с собою часть артиллерии, знаки гетманского достоинства и скованных старшин, из которых один Кенигсен не был доведен до Глухова и умер в Конотопе, где над его трупом совершена была казнь колесования, ожидавшая его живым в Глухове». Терор охопив Лівобережну Україну, спеціальні комісії за доносами страчували підозрілих без всяких вагань. Біля 900 чоловік було страчено в Лебедині (нині Сумська обл.), в провину яким ставилось лояльне відношення до мазепинців. Конфісковувались маєтки і земля у козацької старшини, яка виступила на боці І.Мазепи, роздавались вони московським вельможам, майбутнім „українським поміщикам”. У листопаді 1708 року гетьманом України Петро І проголосив Стародубського полковника Івана Скоропадського (1708-1722р.р.).

Тим часом військові справи Карла XII і І.Мазепи складувались невдало. Сувора зима 1708-1709 років підірвала бойовий дух шведів. В березні 1708р. на сторону Мазепи перейшло 8-ти тисячне військо Запорізької Січі. Швидко відреагував російський цар на ці події. В кінці квітня цього року до Січі був висланий полк під керівництвом Яковлева, який вщент погромив козацькі містечка і спалив січову флотилію. 8 липня (27 червня за старим стилем) біля села Яківці під Полтавою відбулась вирішальна битва російської армії і шведів при підтримці козацьких полків. Перемогу в цій вирішальній битві отримали росіяни, очолювані Петром І. Причини поразки шведів відомі з підручників історії, тому не будемо вдаватись до детальних аналізів. Цікаво, що ж творилось в той час навколо Конотопа. В історико-статистичному описі Чернігівської єпархії Ф.Гумілевський пише: «Что касается до упоминаемой устным преданием осады Конотопа шведами 1708г., то так как главные шведские силы потянулись тогда мимо Батурина на юг к Пирятину и от него к Ромну, а русские войска стояли в Красном и далее на юг, заслоняя собою Конотоп и Путивль, то Конотопу могло угрожать только нападение какого-либо отряда вражеского. Мазепа, как вероятно само по себе, посылал отряд против Конотопа, с целью склонить к измене, или наказать за сопротивление. Но Конотопский сотник Андрей Кандыба уже в марте 1709г., является полковником и это дает виды, что конотопцы со своим сотником отличились верностью царю». Перелистуючи сторінки «Описання старої Малоросії» О.Лазаревського, читаємо: «...ознаймуем иже ведаючи мы згодно, а до того знаючи согласие всего товарищества конотопской сотни в нем, до нас, гетмана занесенное прошение, посилаем от боку нашего п. Данила Болбота, знач, канцеляристу войск, зличивши тогт уряд сотництва, вручили и корутв дати ему п. Григорию Костенецкому, который тот уряд сотництва объявши, должен будет добрых миловать, а злых и преступных карати». Цей документ було підписано 12 січня 1707р. сотником конотопським Г.Костенецьким (1707 -1716р.р.). Таким чином, виходить, що від час шведсько - російського конфлікту в Конотопі був сотником Г.Костенецький, а Ф.Кандиба служив канцеляристом у Батурині, тобто був на підвищенні, але маєтки мав в Конотопі і його окрузі і, можливо, приймав участь в обороні міста разом з новообраним сотником.

. Працюючи над матеріалами з історії нашого рідного краю періоду козацьких часів, особливо середини XVII століття, часто можна зустріти прізвища: Кандиб, Лизогубів, Харевичів, Костенецьких. Ці люди відігравали значну роль не тільки в минулому нашого міста, а й в історії Лівобережжя. Давайте прослідкуємо життя і діяльність сім'ї Кандиби, і в цьому нам допоможе праця О.Лазаревського «Описание старой Малоросии». Автор цієї праці пише: «Кандиби известны на правом берегу Днепра уже к середине XVI века, когда мы не раз встречаем Станислава Кандыбу, писаря Владимира Волынского, который принадлежал к роду Прокшичей, а Кандыбою вероятно, сколько лично прозывался...». Рід Кандиб до початку XVII століття належав до католицької віри. В 1669-1672 роках на Корсунському полковництві знаходився Федір Кандиба, який на запрошення гетьмана Самойловича, разом з деякою старшиною переби-

рається на постійне місце проживання до м. Конотопа, який на той час належав до Ніжинського полку. По приїзді до нашої місцевості Федір Кандиба скупає землі навколо Конотопа і будує власний будинок на Загребеллі.

В 1661 році по універсалу Самойловича Ф.Кандиба призначається Конотопським сотником. Звертаючись до Конотопської сотні, гетьман в універсалі говорив: «Есть нам ведомо то, что сотником своим бывшим (Жданенком?) не користуючи, иного себе человека на мое старшинство обобрать. хочете и нашего на то позволение жадаете. Знаем теи и мы, же тот бывший сотник ваш ленивым был... А также уважаючи, же город ваш близко боку нашего рейментарского найдется и жебы ся в чем лучить, жебы дела наши рейментарские и войсковые справным поважне ишли морем, теи повагою з верхности наше, тот уряд сотництва Конотопского вручили п. Федору Кандыбе, заслуженному в войску запорожском товаришу и справному человеку». Можливо командування сотнею було і не дуже високим призначенням для корсунського полковника, але Самойлович, призначаючи його, мав на увазі дві речі: по-перше, це Путивль, який знаходився поряд, і, по-друге, Кандиба в Конотопі вже мав власне житло і багато земель навколо. Високо цінував Ф. Кандибу і гетьман Мазепа, який призначив його на посаду полкового обозного, а на його місці залишив сина Андрія. Федір Кандиба знаходився на посаді Конотопського сотника з 1681 року по 1689 р. Андрій, єдиний син в см'ї Кандиб, керував сотнею з 1689 по 1707 р. Його дружиною стала донька Якова Лізогуба одного з старшин Чернігівського полку. Після смерті батька в 1700-р. Андрію дістались у спадщину всі землі і маєтки. До, речі, родина Кандиб крім сільськогосподарських робіт, займалась і промислами, а також арендами». О. Лазаревський в своїй праці вказував на те, що Мазепа дозволив конотопцям: «...Андрею Кандыбе, сотнику Конотопскому, Юрию Харевичу и Григорию Костенецкому, знатым товарищам войсковым, на срок от дня святых мучеников Макавеев сего 1704 г. до того же - дня в 1705 г., в арендное заведение горельчанные, тютюнные и дегтевые шинки (т.е. продажу водки, табаку и дегтю) в Конотопе, за четыре тысячи золотых, из которых две с половиною тысяча они должны уплатить в войсковой скарб, а полторы тысячи в Конотопскую ратушу на „горрдекые раеходы”». Федір Кандиба користувався великим авторитетом не тільки у І. Мазепи, а і у всього його оточення.

Генеральний суддя В. Кочубей вів з Конотопським сотником постійну переписку, в якій інформував останнього про положення справ на кордоні з Росією. Дуже багато листів надсилалось у справах судочинства, наявність поблизу гетьманської столиці Батурина давала змогу конотопцям скаржитись прямо в гетьманську канцелярію. Для того, щоб краще відчувати епоху того часу, приведемо один із листів генерального судді В.Кочубея до конотопського сотника, взятого з «Историко-статистического описания Черниговской епархии» Ф. Гумілевського: «Мой ласкавый приятелю, пане сотнику конотопскнй, пане атамане и войте тамошний! Харко Рубаха, человек конотопский, як тут пред судом войсковым генеральным в справе своей о грунте лесовой будучей з Крохмальною и синами ея расправился, о том з суда выдан ему декрет, з которым он, Харко, поворачивает в дом свой и аже сыны ей Крохмальной суть упорни и противни от сель неуспокоивши стороны без обвестки ухилилися. Теи если бы не мели так чинити досить судовому декретови, прикажи их ваша милость там посадити до вязенья, а потом з оног не уволнити, локиль декретовому всказаню учикеть досить, поварачают виклади и перепросят побой сына Харкового. И гдиж в книгах правных написано, же хто противный стається декретови, терпить вязенье, покиль декретови неучинить досить. Що и сама Крохмальна повинна утерпети, если бы в той мере ходила своим упором. Тое предложивши полецаю ваша милость всохранение Господу Богу. З Батурина, мая 1702». «Генеральний судья В. Кочубей». Цей лист доносить до нас стилістику листування того часу, а також мову, якою розмовляли наші славетні земляки. Цікавий він іще і тим, що ми маємо змогу уявити повсякдення з життя нашого міста на початку ХУІІІ століття. Якийсь Харко, Рубаха законфліктував з Крохмальною і її синами за лісові ґрунти. Коли сини цієї Крохмальної застосували силу, Харко поскаржився до Батурина, обійшовши сотенне судочинство, і отримав декрет, за яким він повинен повернути землі назад, а в разі невиконання цієї постанови синів Крохмальної належало зачинити до в'язниці, поки справа не вирішиться згідно з постановлю генерального суду. Контроль за виконання рішення суду покладался на конотопського сотника. Справи у Андрія Кандиби йшли успішно і в 1707 році він був переведений на посаду канцеляриста до Батурина і трохи пізніше отримав Корсунське полковництво. Мабуть, на Правобережжі залишилися землі батька і якісь садиби. Цю посаду йому дав гетьман Скоропадський, якого вибрали після переходу І.Мазепи до шведів. Під час подій 1708-1709 років Андрій Кандиба залишився на Лівобережжі і не перейшов разом з старшинами гетьмана І.Мазепи під прапори Карла - ХІІ. Але все-таки за доносом Ждановича, в якому говорилося про зговір з Мазепою, А.Кандибу в 1710 році було

відправлено до Москви. Там він пробув до 1715р. і коли з'ясувалось, що донос — це звичайнісінький наклеп, Андрій повертається до Конотопа з указом, в якому говорилося: «...разрешается жить в своих местностях, но без права занимать какие то бы ни было уряды». Після повернення з Москви Андрій Кандиба всю свою енергію і уміння направляє на розвиток свого господарства. Він розвиває землеробства, займається винокурінням і скотарством. Його люди торгують не тільки на Україні, а також в Москві, Криму, Астрахані горілкою і тютюном. Відкормлювались також воли для продажу в Пруссії і Сілезії. Багатство А.Кандиби почало помітно зростати.

Після Андрія Кандиби в славному сотенному містечку Конотопі на його місце був обраний Григорій Костенецький. Родина Костенецьких також переправилась на постійне місце проживання до Ніжинського полку з Правобережжя. В 1700 році родина Костенецьких, прибувши в наше місто, купила декілька млинів і маєтності. Розвиваючи землеробство, вони займалися різними видами торгівлі. Особливо прибутковим було вирощування волів і продаж їх у далекі європейські міста. О. Лазаревський в своїй праці писав: „Хорошие средства вероятно нажили и Костенецкие, особенно старший, Григорий, который несмотря на то, что в актах 1700 года называется „знатым мещанином“, был поставлен в Конотопе сотником. Мазепа отличал таких умелых промышленников и охотно выдвигал их в ряды старшины...”. Як відомо, вже з написаного, на долю Г.Костенецького випали бурхливі події пов'язані з війною Росії з Швецією і переходом І. Мазепи до Карла XII. Конотопська сотня залишилась в своєму замку і активних бойових дій на цей час не здійснювала, вела оборону. Після цих подій Г.Костенецький робить спробу збільшити свої маєтності і просить у Меншикова с. Дептівку, Цього села він, не отримав тому, що ці землі відійшли у власність гетьману Скоропадському. За часів Скоропадського керівництво сотнею призначалось, а не обиралось на загальній раді. Правда, траплялись поодинокі випадки, коли до козацьке загалу прислуховувались. Таке трапилось і в Конотопі.

В 1716 році сотником був призначений Андрій Лізогуб. Він грубо себе вів по відношенню до козаків і міщан, тому через два з половиною роки був переобраний і його знову змінив Г.Костенецький. Залишався вій на цій посаді до 1727 року. „Сотники в своїх сотнях користувались майже необмеженою владою, особливо поставлені та сотництво за сприянням полкової чи гетьманської адміністрації. Сотники також видавали свої «листи», які підтверджували володіння маєтностями місцевого старшини; Вони перед усім мали забезпечувати надходження до гетьманського скарбу встановлених зборів, але часто допускали при цьому великі зловживання» - так писав Л.Мельник в своїй праці «Гетьманщина». Зловживав своїм становищем і Г.Костенецький. О.Лазаревський приводить в своїх працях не поодинокі факти свавілля сотників. Часто сотенне управління передавалось від батька до сина. В 1727 році, коли Г.Костенецький став втрачати зір, сотню він передав своєму сину Йосипу (Іосипу). В сім'ї Костенецьких було ще двоє синів, Іван і Федір. В 1732 році Іван був поставлений на керівництво Батуриискою сотнею, а Федір значився бунчуковим товаришем. Йосип Костенецький залишався сотником до кінця свого життя, тобто до 1750 року. ”Сотник мав вирішальний голос у судових справах, які розглядались на сотенному правлінні. Йому належало право звільняти з посади нижчих чинів сотенної адміністрації. Разом а сотником сотнею керувала сотенна старшина: писар, осавул, хорунжий. Функції сотенної старшини були такими самими, як; і полкової, звичайно, в межах сотні. Сотні поділялись на курені, на чолі яких стояли курінні атаками Козацька громада у містечку чи селі складала курінь. Курінний отаман відав усіма справами куреня. Городові або сотенні отамани були помічниками сотника». За часи правління династії Костенецьких місто значно розрослося, забудовувались вулички міщанами, козаками, а також людьми, які починали вести торгівлю і мали деякі промисли. Щодо куренів, то їх в місті на той час було чотири: міський, який знаходився безпосередньо в місті, Волкогоновський, Дрижчівський та Загребельський. В Конотопі того часу нараховувалось декілька церков, вони в основному були дерев'яні. Важко уявити, як забудовувалось місто, тому давайте ще раз звернемось до праці нашого славетного земляка О.Лазаревського; „На Загребелье первоначально поселился Федор Кандыба, нрийдя в Конотоп из Корсуня. Ему приписывается построение Загребельской церкви св. Николая, другая Загребельская церковь — Богоявления - построена в 1740г. Данилом. Андреевичем Кандыбою. На месской гребле было построено несколько водяных мельниц, из которых находившиеся ближе к Дрижковке, принадлежали Костенедким и Кандыбам, а находившиеся ближе к Загребельскому берегу, - были скуплены Андреем Лизогубом. Южное предместье Конотопа, где нынче находится Успенская церковь, называлось Волкогоновским...». Можливо у читача виникне бажання локалізувати, тобто з'ясувати, де знаходились ці мікрорайони тогочасного Конотопу, то це

буде виглядати так.

Дрижківка - на цьому місті зараз знаходиться дев'ята школа, Волкогонівка - це підвищення, яке розташоване неподалік міської друкарні, в напрямку універмагу, Загребелля відоме всім. З Конотопу того часу виходило декілька доріг в напрямках: Путивля, Чернігова, Батурина і Ромнів. Старе місто мало укріплення, ворота якого надійно захищались козаками. Якщо зробити невеликий аналіз господарської діяльності того часу, то, безумовно, головною і прибутковою справою було млинарство. Старшини сотні робили все можливе, щоб прикупити місця для будівництва гребель, а потім і млинів. Наявність декількох млинів у власності одного хазяїна ставила його в ранг заможних міщан або козаків. Великі прибутки старшині приносила торгівля горілкою і тютюном. Шинки здавались в оренду, і на цьому сотник та його оточення заробляли великі гроші, Землевласники здавали землю в оренду, з якої отримували також прибутки. Як уже згадувалось, торгівля волами також була дуже прибутковою, нею могли займатись тільки заможні козаки, які належали до міської старшини і мали деяку владу, із часів сотництва Г.Костенецького залишився цікавий документ, датований 1711 р., в якому приводиться кількісний склад Конотопської сотні, до якої входили Загребельський, Дрижківський і Волкогонівський курені. «Курень меский, то есть курень городского центра заключал в себе: 39 домохозяев конного товарищества и 39 пешего, куренным атаманом был Степан Лобода. Курень Волкогоневский - 46 конных и 36 пеших, куренной атаман Клим Кириенко, Курень Дрижковский - 29 конных и 34 пеших (атаман не показан). Курень Загребельский - 25 конных и 49 пеших, атаман Михайло Поповна» (О. Лазаревский. «Описание старой Малороссии»).

З історією нашого міста зв'язана ще одна козацька династія - Лизогубів. Цей рід відомий за часів Хмельниччини на Правобережній Україні. Яків Лизогуб (р.н. невід.-1698) був полковником Каневським і разом з Ф.Кандибою і другими старшинами за запрошенням гетьмана Самойловича перейшов на Лівобережжя, поселився в Конотопі. В 1687 році вік буй одним із претендентів на гетьманську булаву. В 1887-98 роках - полковник Чернігівський. Під час Азовських походів був наказним (тимчасовим) гетьманом (1896р.). Мазепа високо цінував старого полковника і в знак поваги дав його сину Юхиму у власність три села; Кропивне, Погребки і Хижки. Помер Яків Лизогуб у 1698 році. Юхим Якович займав високі, пости у Гетьманщині: генеральний бунчужний (1688-90), генеральний хорунжий (1694-98), полковник Чернігівський (1698-1704). Учасник Кримських походів у 1687 і 1689р. Юхим Лизогуб мав трьох синів: Андрія, Якова і Семена. Середній Яків досягнув великого успіху у військовій службі. Ось як його характеризує І.Крип'якевич у своїй „Історії України”: «Лизогуб Яків (1675-1749) - військовий і політичний діяч, з старшинного роду Лизогубів, генеральний бунчужний (1713-28), генеральний обозний (1728-49), керівник українського уряду у 1723-24р.р., представник української старшини в російських органах управління Гетьманщиною – брав участь в польських(1733), турецьких(1737)походах. На думку окремих істориків, був автором Лизогубівського літопису – історичного твору, складеного-близько 1742р., цінного джерела до історії України». Яків Юхимович був високоосвіченою людиною, закінчивши Києво-Могилянську Академію, він зробив вагомий внесок в розвиток Гетьманщини. В 1728-44 роках очолював комісію, яка складала кодекс законів „Права, за якими судиться малоросійський народ”. Старший брат Андрій не без впливу і допомоги брата в 1716 році був поставлений на чолі Конотопської сотні, тобто став сотником. Коли помер їх батько, Андрію залишились села: Кропивне, Погреби, Соснівка і Хижки, разом з млинами і безкрайними луками, що лежали між Конотопом і Сеймом. Одружений Андрій був з дочкою Стародубського полковника Міклашевського і як придане отримав ще село Старий Почеп. Андрій Лизогуб робив все, щоб стати впливовим землевласником, часто використовуючи своє службове становище. В1719 році за привласнення грошових податків був усунений з сотництва. Л. Мельник в своїй праці „Гетьманщина” пише: „у конотопського сотника А. Лизогуба була виявлена нестача покуховного збору; слідство виявило, що сотник примушував шафарів (збирачів податку) віддавати всі зібрані гроші йому”. О.Лазаревський, роблячи, огляд з життя .Конотопської сотні, так характеризував прихід Андрія до керівництва у Конотопі: „...Андрей Лизогуб пожелал приобрести еще себе и общественное положение и, конечно, пользуясь поддержкою младшего брата Семена, женатого на дочери Скоропадского, нолучил Конотопское сотничество, которое до этого было отобрано у Григория Костенецкого. На сотничестве Лизогуб долго не продержался, притеснения сотян разными вымогательствами и поборами, захват денег, собиравшихся в войсковой скарб и другие злоупотребления были причиною того, что Андрей Лизогуб был лишен сотничества, несмотря на то, что в это время, другой брат его Яков был генеральным обозным”. Справедливість була відновлена і

знову сотнею почав керувати Григорій Костенецький.

Господарська діяльність Андрія Лизогуба велась в трьох напрямках: землеробство, млинарство, вирощування і продаж волів. Ще до свого сотничества, використовуючи положення свого батька - Чернігівського полковника, а потім середнього брата Якова, Андрій робив все, щоб підкорити козаків у своїх селах і примусити їх працювати тільки на себе. Можна привести цікавий приклад, зв'язаний з с.Соснівка. Це село дісталось у спадщину Андрію від батька. Спочатку новий землевласник використовував тільки найманих селян для роботи на землі. Трохи пізніше він став опікатись і козаками соснівської сотні, відволікаючи їх від військових повинностей і примушував працювати на себе. Всі скарги, які йшли до Чернігова, залишались нерозглянутими. Тоді Соснівський отаман Величко звернувся безпосередньо до Скоропадського зі скаргою, що Лизогуб «козаков в мужики верстає», на цю скаргу не було відреаговано, а Андрій Лизогуб жорстоко розправився з Соснівським отаманом, відібравши у нього його власну землю, а самого Величка піддав фізичним приниженням. Цей приклад свідчить про те, що перед власним збагаченням Андрій Лизогуб ішов на все, щоб іде сильніше укріпити свій вплив на конотопщині. Помер він у 1737р., залишивши вдову Прасків'ю Михайлівну з чотирьма дочками, єдиний син Антон загинув у Гилянському поході. Всі дочки вийшли заміж, досить вдало за сотенну і полкову старшину. Родина Лизогубів була великою і багатою, її вихідці займали високе становище в політичному і культурному житті того часу.